

S tržaškim pisateljem

»Rad bi še kaj povedal o tem nam dragem mestu...«

Začniva pogovor v zvezi z vašo gloslo OB POSLOVILNIH PISMIH ZA SVOBODO USTRE-LJENIH, ki je izšla pred dvema desetletjema in več v tržaški reviji Zaliv in je zbudila pri nekaterih slovenskih političnih krogih polemike in proteste. Kako danes komentirate ta svoj zapis, ki je, kot rečeno, v očeh takratne javnosti veljal za »emigrantskega, neostalinističnega...«?

Ne spominjam se več, kakšni so bili odklonilni atributi, ki sem jih bil takrat deležen, saj, začeni z letom 1951, ko sem zavoljo navdušene ocene Kocbekove zbirke novel *Strah in pogum* postal buržuj, se je zvrstila cela serija nesmiselnih epitetonov na moj račun. Rad pa bi povedal, da sem dosti časa pred gloslo, ki jo omenjate, namreč 1953. leta v reviji *Sidro*, odklonil ideološko obravnavo nacionalnega vprašanja. Takrat je sicer šlo za tržaške razmere, vendar glavnina slovenskega udejstvovanja na Tržaškem in Goriškem (kot tudi na Koroškem) je bila – in je v dobršni meri še – pod vplivom matičnih sugestij. Seveda, že ob vrnitvi v Trst sem se zavedel, da se je vse razvijalo drugače, kot smo računali, ko smo se odločali za upor. Politični monizem na Slovenskem ni bil v skladu s pluralistično voljo osvobodilnega gibanja, inkvizicijsko ozračje, usoda kmečkega prebivalstva, uničevanje zgodovinskega spomina – vse

Boris Pahor

to je učinkovalo name kot neslutena mora. Vendar je bilo potrebno reševati pravkar oživljeno kulturno življenje na tržaških tleh, zato sem se odzival Bevku, ki je hotel imeti za vsako številko revije *Razgledi* prispevek, in upal sem, da se prvotni revolucionarni val nekako unese. Spominjam se, kako sem takrat rekel prijatelju Rebuli, da midva ne moreva spremeniti položaja in se morava posvetiti književnosti in izdati nekaj svojih knjig, saj bova šele tedaj imela izkaznico za učinkovit poseg v javno dogajanje.

Do kratkega stika, imenujmo ga tako, je pri meni prišlo ob knjigi, ki jo omenjate. Reči moram poprej, da sem se rodil kot avstrijski državljani, kot otrok spoznaval svet ob pošastnih požarih in trepetu ter tesnobi slovenskega prebivalstva, skusil potem nacizem in kolonialistično poveljno situacijo Trsta. Nisem vedel namreč, kako se v resnici počuti svobodni človek, no, in matična država tudi ni bila primer svobode. To eksistencialno razočaranje, ki je v meni kar naprej tlelo, je planilo na dan ob pismih talcev. Res da je bilo zame, ki sem bil v taboriščnem svetu navajen na bližino suhih, pergamentastih teles, ki niso vedela za trenutke svojega konca, pretrsljivo doživetje spoved ljudi, ki jih je čakal siv dvorišni zid. A poglavito je bilo, da je šlo za množico preprostih ljudi, za kmete, ki so bili poglaviti nosilci vstaje, a so po vojski ravnali z njimi kot z reakcionarno maso. In sinove tega vernega prebivalstva, ki je upalo na snidenje v onstranstvu, ko je umiralo za narod, je slovenski ideolog podučeval, da bo narod izginil z zgodovinske pozornice. Že poprej mi je bilo na dlani, da so načela zgrešena, da so premise napačne, a zdaj je bilo, kot da vsi tisti rajniki zahtevajo odkrit protest od vsakogar, ki se je približal njihovi usodi.

Z Borisom Pahorjem, tržaškim pisateljem, esejistom in borcem za ohranitev slovenske samobitnosti, smo se pogovarjali o nacionalnih vrednotah in nekaterih kulturno-političnih vprašanjih, predvsem pa je bil govor o avtorjevih delih in njegovem ustvarjanju.

Emotiven odziv? Saj. Vendar argumentacija ni bila emotivna. Šlo je za obstoj narodnega občestva, njegove usode pa ni bilo mogoče rešiti na podlagi nekega uvoženega, od zunanjih faktorjev odvisnega načrta. Šlo je torej za samobitnost, tudi v primeru, če gre za socialistično ureditev, tudi v primeru neke federativne oblike sožitja z drugimi. Izraz samobitnost se mi je ponudil iz spisov dejanjarjev, menda Boga Grafenauerja, in od tistega trenutka je bil v njem štrnjen ves koncept *Zaliva*, na kar matična publicistika danes seveda pozablja. Pa ne bi smela; če gre za obravnavo celotnega slovenskega kulturnega prostora, potem je nesmiselno, da velja samo tisti poudarek samobitnosti, ki se je uveljavil po preizkušnji z »jedri«.

Kako danes komentiram svoj nekdanji spis? Predvsem bi rekel, da se je odtlej marsikaj spremenilo, kar je nedvomno pozitivno. Velika neznanaka pa ostaja slovenska narodna suverenost, ki jo slovenski ljudje plebiscitarno zahtevajo. Suverenost pa ne pomeni separatizem, marveč pogodba predstavnikov, ki odgovarjajo svojemu ljudstvu, ne nekemu ideološkemu centru.

Ko prebiram vaše prozne spise, opažam, da je v ospredju pogosto slovenski narod in njegova tragičnost. Tu mi misel uhaja še k dvema drugim osebnostma, prav tako za nacionalno bit zavzetima pisateljema, to sta: Edvard Kocbek in Alojz Rebula. Ali tukaj lahko govorimo o kakšnem bližnjem sodelovanju, reflektiranju?

Glede tragičnosti slovenske usode sem že deloma odgovoril. Seveda pa jo je v marsičem bolj občutil prebivalec ozemlja, ki je bilo po prvem svetovnem konfliktu odrezano od slovenske glavnine. Šlo je za slovensko tragedijo, kot je rekel Kosovel. Zame je bila prava sreča, da sem tedaj, ko sem bil na tem, da se odpovem bogoslovnemu študiju, spoznal *Dejanje*. Bilo je pravo odkritje, saj se mi je ponujalo evropsko slovenstvo, združeno z odklonom tako desnega kot levega totalitarizma, obenem pa z zahtevo po združitvi slovenskih moči. Šlo je za zlahtno vizijo in za ekipo elitnih ljudi. Kocbek pa je bil čudovit. Saj me ni samo, čeprav nerodnega začelnika, prijateljsko sprejel in me opogumil, ampak je takoj zaslutil duhovno povezavo matic s tržaškim slovenskim svetom, jaz pa sem se v reviji pojavil kar s pravim imenom in priimkom, kar je bil tudi izziv tedanji črni diktaturi. No, pismo sva bila povezana tudi takrat, ko sem taval po libijskem pesku, potem je bil dolg molk, ki bi bil lahko postal večni, a sva se vendar osebno spoznala, ko je bil podpredsednik prezidija slovenske skupščine. Odtlej sva dogovarjala, dokler mi niso prepovedali vstopa v Slovenijo zavoljo intervjuja z njim – in potem spet najbrž zaradi mojih intervencij za osvoboditev Franca Miklavčiča in Viktorja Blažiča. Kaj naj rečem? Prijatelj Edi je bil nad-strankarski, nad-ideološki slovenski duh in je kot tak preraščal vse kontingentno. Zato se mi zdi dokaz slovenske zgodovinske nedoraslosti, ko berem tega ali onega predstavnika oblasti, ki zatrjuje, da Kocbeka ceni kot pesnika in pisatelja, drugače pa ne. Zakaj? Zato, ker je ostal zvest svoji viziji? Vsekakor pa ni on kriv, da je pogorel. Preraščal je celo svoje zlahtno slovenstvo in ga projiciral v evropsko prihodnost. Zato njegovo ime čaka na jutrišnji dan. A prav zato, ker sem se zavedal njegovega enkratnega pomena za slovensko bit, sem želel, da nam dá sklepne misli o odpravi pluralizma v osvobodilnem gibanju ter o koncu vrtnjenih domobranskih čet. Priročnost se je spet ponudila ob njegovi sedemdesetletnici, in ker je bil takrat Kocbek deležen v tisku nečastnih napadov, ko pa se ni mogel braniti, se mi je porodila misel o njemu posvečeni brošuri. Seveda je bil Lojze Rebula za to, saj sva se zavzemala za slovensko občestvo ne samo s knjigami, ampak tudi z javnimi nastopi, tokrat pa je šlo za izrednega predstavnika slovenskega genija. Rebula kot katoliški človek, jaz kot demokratični socialist pa sva z družnim nastopom tudi

simbolizirala tisto slogo, ki bi morala biti cilj modrega državniškega ukrepanja, a žal ni. Na srečo se danes tega zaveda slovenski pisateljsko društvo, ki igra v tem nenadomestljivo pionirsko vlogo.

V rani mladosti ste prišli v stik med drugimi tudi s krščansko filozofijo (dokaz za to bi naj bil vaš nekajletni študij teologije) – kaj vam je pomenila oziroma pomeni transcendenca v življenju, ki jo pa vi, kot sem nekje zasledil, pojmuje zelo imanentno (kot recimo ljubezen do umetnosti, znanosti, go-bavev)?

Najpoprej moram razložiti, da so se moje mladostne težave začele, ko sem moral iz osnovne šole s slovenskim jezikom v italijansko, kjer se mi je okolje posmehovalo zaradi moje klavrne italijanščine. To me je travmatiziralo. Verjetno sem bil preobčutljiv otrok. Vsekakor bi se v normalnih okoliščinah takim psihološkim težavam hitro odpomoglo, takrat pa smo živeli v ozračju terorja. No, z mojim šolanjem ni bilo nič, in ko bi se takrat nekdo ne domislil zavoda, bi se bil prav gotovo potepel in do kraja poitalijančil. Koprsko malo semenišče ni bilo prav nič vabljivo, ne prostori, še manj pa slovenofobsko in hrvatofobsko vodstvo. A tam sem se znašel v »protestantski« družbi slovenskih in hrvaških fantov, ki si kljub ustrahovanju niso pustili do živga. Tako sem našel samega sebe in se tudi kot dijak pravilno razvil. Stvari so se začele vozlati, ko sem malo pred vstopom v teologijo odkril slovensko slovenstvo in hkrati svojo ujetost, saj sem šele zdaj kot prebujen človek odločal o svoji usodi. Seveda, a takih dilem ni lahko podati v zgoščenih obliki, gre za zelo zahtevne notranje spoprije. Je pa spet res, da so, čeprav niso bile odločilne, tudi okoliščine igrale svojo vlogo. Primorska duhovščina je bila namreč vsa protifašistična, zato jo je režim pošiljal čez mejo, jo interniral in ji skozi grenil življenje; pri tem ni imela zaslombe v Rimu, saj je Vatikan prisilil goriškega nadškofa Sedeja, da je odstopil, prav tako je upokojil tržaškega škofa Fogarja. Zato so bili slovenski svečeniki večji kristjani kot rimska kurija. Ob njih sem bil nekaj ubežnik.

Kaj naj rečem o sebi? Ni mi žal, da sem bil v zavodu, navadil sem se discipline in se poglubil v človekovo usodo, bil sem skupaj s sijajnimi mladimi ljudmi, kot je bil sedanjí reški nadškof Josp Pavličič, pesnik Lojze Kocijančič, pesnik Lado Piščanc, ki je žal končal svoje dni v Cerknem po nedolžnem obtožen izdajstva – in vse do danes še ni bil rehabilitiran, kar seveda ne more biti v čast sistemu, ki se ima za naprednega. O sebi bi torej rekel, da sem neveren, vendar religiozen, kozmično religiozen, kot približno pravi nekje Einstein. Večkrat sem občuteno pateist. Ne maram dogmatikov – tudi političnih ne – ne teologov, ki razpravljajo o resnicah, o katerih jim ni dano dosti vedeti. A rad imam Berdjajeva. In cenim tiste, ki se žrtvujejo za pastoralno delo med ljudmi, ki so v stiski, med bolniki in umirajočimi. Prepričan sem, kot nekoč Prepeluh in v sedanjem času pred kratkim preminuli Bojan Stih, da ima krščanska etika ljubezni prvo mesto tako v osebnem kakor v družbenem življenju evropskega človeka. Zato je bilo dejanje kratkovidnih ljudi in zgodovinska zmota odklonitev Kocbekovega sodelovanja pri oblikovanju slovenske družbe. Prav gotovo, da je sožitje s Cerkvijo modro, vendar je bil Kocbek, čeprav ni izključeval cerkvene institucije, nekaj drugega. Ob njem je bil tudi nevernik kristjan. V štirih desetletjih, kar sva bila prijatelja, me tudi enkrat samkrat ni vprašal, v kaj verujem ali ne verujem.

Prozo ste začeli pisati že pred drugo svetovno vojno, jo objavljati po tržaških in slovenskih revijah. Po drugi vojni je vaša proza »skusila« vojno, človeške grozote, taborišča. Kdaj so se vam oblikovali glavni liki za vašo delo, zlasti za »tržaško trilogijo«: Spopad s pomladjo, Zatemnitev, V labirintu?

Kar sem objavil pred vojno, je malenkost, začel sem v lepi reviji *Brinjevke*, ki

jo je uredil Milko Matičetov, potem nadaljeval v prav tako ilegalni *Malajdi* in še kje. Spodbudil me je tedanji urednik ljubljanske *Mladike* Jože Pogačnik, vendar je odločilno vplivala Kocbekova zavzetost, kot sem že omenil. Zanimivo je, da sem ob svojem drugem prihodu v Dachau tam našel Lina Legišo, ki je bil eden izmed pomembnih sodelavcev *Dejanja*, in sva kljub pogubnemu ozračju tuhtala, kako sijajno bi bilo, ko bi po vojski nastala tržaška slovenska književnost... No, ko sem se zla le rešil, sem se naloge lotil z nedopovedno vnamo. Bil je pravi občutek slasti, da mi je podeljeno življenje, in moja dela so bila prav odziv te sreče ob najdenih pomolih in stopničastega sveta nad morjem. Hkrati pa je seveda tudi pogin zahteval svoje. Tako se je rodil roman *Onkraj pekla so ljudje*, ki je v ponatisu dobil prvotni naslov *Spopad s pomladjo*. V njem ljubezen človeka rešuje smrtnih podob, vendar je to moje delo drugi del »tržaške trilogije«, kot jo simpatično imenujete. Prvi del je *Zatemnitev*, ki je nastala sedemnajst let kasneje. Ni pa ta »trilogija« nastala po načrtu, šele ob koncu *Zatemnitev* sem se zavedel povezave in jo v romanu *V labirintu* upošteval.

Sprašujete po likih? Glejte, nekje neki avtor pravi, da pomembno delo pisatelj ustvari takrat, ko se mu posreči na podlagi svojihkušenj podati podobno neke dobe, prikaz nekega problema. Jaz sem se te metode instinktivno držal, zato sem večkrat zvest avtobiografski snovi, upam pa, da sem jo uporabil s takim odklomom, da velja tudi kot prikaz življenja občestva.

Roman Zatemnitev je predelava romana, ki je izšel leta 1975. Zakaj ste ga predelali? Katere nove okoliščine so nastopile? Je to, kot je slišati, tudi določena polemika z Mladoporočencema iz ulice Rossetti F. Tomizze?

Zatemnitev je imela težek porod, če naj tako rečem. Sklepal sem jo, ko je izbruhnila kampanja proti Kocbeku 1974. leta, kampanja, proti kateri sem se absolutno moral upreti, tako pa je šla po vodi zbratnost, ki je potrebna pri književnem delu. Ko sem roman oddal Državni založbi Slovenije, kot sva se bila dogovorila z Ivanom Bratkom, so mi prepovedali vstop v Slovenijo zaradi intervjuja s Kocbekom. Tako je knjiga s pomočjo prijateljev izšla v samozaložbi, ker sem želel, da izide ob obletnici konca vojske, saj je bila posvečena padlim. No, v tistem nevrotičnem ozračju sem spregledal marsikaj, kar bi zaslužilo, da pride v roman, na primer članki iz *Deutsche Adria Zeitung*, ki je takrat izhajala v Trstu in ki smo jo v zaporu brali in komentirali, če naj omenim samo en primer. Kocbeku se je v knjigi zdela premalo poglobljena ljubezenska vez. Tako sem kdaj pomislil, da bi pri morebitnem ponatisu marsikaj dodal ali prikazal tako, da bi bila podoba časa bolj reliefna. Tomizzova knjiga? Ob tistem nelojalnem početju sem bil seveda prizadet, saj je Tomizza ravnal z mano in mojim delom na tak način, ker je vedel, da sem v uradnih krogih na indeksu, kar je dobro čutil pri ljudeh, ki so mu povedali o moji *Zatemnitvi*. Vsekakor pa bi prav gotovo ne ravnal tako, kot je, ko bi šlo za italijanskega tržaškega pisatelja in za italijanske obravnave osebe. No, a ob izidu knjige, ki je ponujala javnosti, z uporabo pravih imen in priimkov, približen prikaz naše preteklosti, sem seveda pomislil na ponatis *Zatemnitev*. Saj bi v njem zdaj lahko povedal vse, kar sem poprej zabrisal ali spremenil; predvsem je šlo za vlogo Mijinega brata, ki sem jo bil, iz razumljivih razlogov obšel in na njegovo mesto postavil revolucionarnega očeta. O misli na predelavo romana sem spregovoril z Bogom Grafenauerjem in Dragom Jančarjem, ki sta me prijateljsko spodbudila in poudarila, da je prav, da Matica izda knjigo, ki je bila morala iziti v samozaložbi. Naj se jima tudi tokrat zahvalim za naklonjenost. Sprašujete, ali je predelava tudi polemična. Jaz mislim, da ne, če pa bi že kdo hotel videti kakšno polemično noto, potem bi rekel, da jo lahko najde samo v dodanem epilogu, v katerem bralka in bralec lahko najdeta potrdilo, da Mijina nova ljubezen ni bila samo epizodnega značaja, če bralca seveda sploh tako potrdilo potrebuje.

V knjigi Tržaški mozaik ste napisali: »Kaj morebiti niso lahko pobudniki nove civilizacije prav ljudstva in narodi, ki niso podjarmljeni in so zato nosilci nekega še ne izoblikovanega, a najbrž najbolj čudovitega humanizma?« Ali ne idealizirate malih narodov?

Glejte, to misel o majhnih narodih je pred mano izrekla marsikatera pomembna evropska osebnost. André Gide, ki sem ga navedel v prispevku, katerega je želelo uredništvo celovskega *Našega tednika* za velikonočno letošnje številko, pravi: »Verujem v veljavo majhnih ljudstev, verujem v veljavo majhnih števil.« Podobno je zapisal tudi Aragon, ki sem ga že nekoč citiral. Strukturalist Levy Strauss prav tako želi uveljavitev zamočanih, Denis de Rougemont je posvetil dober del povojnih let apostolatu za izoblikovanje nove Evrope, v kateri bi nepriznane identitete

Ekslibrisi iz zbirke Rajka Pavlovca

Rajko Šubic je še pred vojno izdelal ekslibris za Fr. Ksaverja Meška.

zaživele enakopravno ustvarjalno. Ne gre torej za idealistično hotenje ne za romantične poteze ali kampanilizem, kot poudarja predsednik Katalonije Jordi Pujol, marveč za to, pravi, da postane Katalonija protagonist, ne da bi bila pri tem za separatizem. No, in Slovenija, ki ima sicer drugačno preteklost, je sorodna Kataloniji prav v težnji, da v zemljepisni danosti postane protagonist, kar tudi lahko reši brez separatizma, vendar pa tudi brez odklonov v škodo suverenosti slovenskega narodnega osebka. Zato ni samo nelojalno, marveč odločno nesmiselno govoriti o izdajstvu in zvezi z nastopom prof. Bučarja, ko pa je vendar najbolj izrazit zagovornik dognanj, ki jih je objavil slovenski dnevni in revijalni tisk, tako matični kot tisti, ki izhaja zunaj nje. Saj se slovenski ljudje že dolgo niso tako soglasno izrazili o svoji usodi.

Kakšni so stiki s tržaškimi Slovenci in italijanskimi intelektualci? Ali je tržaško ozračje naklonjeno slovenski misli?

Izmed tržaških Slovencev me ne marajo tisti, ki so bili pod vplivom matičnih odklonov, a so sami bolj papeški kot papež, seveda s spremenjenim predznakom. Gre za krog, ki pri nas odloča o lepem ali grdem vremenu, no, a zdaj, ko v matičnem prostoru prevladuje razpoloženje, ki smo si ga želeli sodelavci *Zaliva*, vlada zatišje. To se pravi, da gre za pričakovanje, za temporiranje, saj nič ne veš, kako se bo vse razvilo, zato je boljše, da se preveč ne eksponirajo s podporo novi slovenski renesansi. Italijanski intelektualci? Zaznati je spodbuden premik predvsem pri nastopih na visoki ravni: Magris, Apih, Ara, Guagnini, Fölkell in še kdo. Seveda bi do pomembnejšega zasuka prišlo, ko ne bi razni pisci morali računati s sistematičnimi posegi kroničnih slovenofobov, ki so v mestu močni. Ko bi Rim avtonomno ukrepal mimo njih, bi bilo sožitje kmalu drugačno; že sprememba politike italijanskega dnevnika bi pomenila bistven preokret. Vendar je tudi slovensko politično vodstvo, ki je glasnik matičnega gledanja, precej škodilo razvoju obeh skupnosti. Z dolgoletnim poudarjanjem razrednega boja in italijansko-slovenske proletarske simbioze je zanemarilo druge sloje prebivalstva. Zdaj se je na srečo položaj spremenil, odkar so se nekdanji revolucionarji in njihovi prijatelji povzdignili v vodeči malomeščanski razred. To je vsekakor pozitivno, vprašanje pa je, ali bodo znali prerasti monopolistično ozkost, ki jim je ostala od ideološke zaverovanosti. Dosti pa je odvisno od razvoja v matici.

Kako pišete? Kako odgovarjate zahtevam moderne proze; ali vas zahteve (kritikov, teoretikov) kaj vznemirjajo?

Marsikaj v modernem romanu cenim, sem pa odločen tradicionalist, če k tradicionalizmu prištevam tudi Camusa, Siloneja, Yourcenarovo in številne druge, ki jih imam rad. V glavnem se s slovenskimi teoretiki in kritiki ne bavim, ker nimam časa, priznam pa, da me je prizadelo, ko je poročevalec odpravil mojo knjigo v desetih vrsticah, češ da gre za že znane motive. Vendar pa me je bolj kot negativno razmerje do mene kot pisatelja prizadelo gledanje takih sodnikov, ker sem se spraševal, kam tako mišljenje pelje. In tedaj sem se skoraj leto dni ukvarjal z italijansko književnostjo, da bi dokazal, kako od Danteja do sodobnih avtorjev v vseh živi skrb za usodo italijanskega občestva. To sem takrat prebiral na slovenski tržaški radijski postaji, objaviti pa nisem mogel,

ker sem bil v matici prepovedan, za samozaložbo pa nisem imel denarja. No, potem so se časi spremenili, in Ivan Urbančič je kompetentno zavrnil vse tiste psevdoznanstvene razprave o zatonu vloge slovenskih pisateljev. Rad pa bi ob tej priložnosti omenil Bojana Štiha, to pa ne samo zato, ker je, kot poštenjak, zgrešenost nekaterih odklonov do mojega pisanja javno priznal; marveč predvsem zaradi velikega pomena njegovega nastopa za razvoj, ki je zdaj v teku.

Kako gledate kot tržaški Slovenec na sodobno slovensko literarno produkcijo, na t. im. alternativno kulturo?

Slovenska književnost je v vseh pogledih na evropski ravni, na to sem ponosen in sem to tudi poudaril, ko se mi je na tujem ponudila priložnost. Skrbeti pa bi morali, da slovenska dela uveljavimo zunaj našega prostora, najpoprej pri sosedih. Ko bi za to nalogo porabili sredstva, ki so šla za potrditev politično-ideoloških vezi, bi danes bili na konju, kar se tiče naše pričujočnosti na tujem. O alternativni kulturi ne morem nič reči, ker se z njo še nisem srečal. Če pa spada vanjo tudi delovanje, ki uporablja geslo *Laibach*, potem bi rekel, da je to absurd, ki se je lahko pojavil samo na Slovenskem. Morebiti me kdo jutri prepriča o pomembnosti neke ekstravagantne zamisli, a v tem primeru naj jo vsaj krsti malo manj nesmiselno.

Letos praznujete 75-letnico. Ob tem vašem jubileju bi lahko zapisal, da ste ta čas zapolnili z veliko ustvarjalnostjo, s svojo pisano in govorno besedo pa ste tudi »približevali« slovenski narod in njegovo kulturo tujim nacijam, se borili za pravice tržaškega Slovenca itd. Kako gledate na prehojeno pot v luči te obletnice?

Kako naj rečem? Na splošno sem namreč na obletnice precej alergičen, vendar poteka letos štirideset let, kar je izšla moja prva knjiga, to pa zame pomeni, da mi je uspelo nekako razveljaviti negativno dobo svoje mladosti. Ko je 1948. izšla zbirka črtic *Moj tržaški naslov*, so v Sloveniji nekateri pisali o mladem tržaškem pisatelju, star pa sem bil 35 let. In sem vzel zapis kar dobesedno in se lotil dela, da ni bilo ne praznikov ne počitnic. Odkar nisem več profesor, pa mi časa še bolj primanjkuje kot prej! Rad bi še kaj povedal o povojnem Trstu, o tem našem dragem mestu, ki je kljub svoji lepoti tako patološko zaznamovano tako na italijanski kot na naši strani. Rad bi italijanskim someščanom marsikaj razložil v njihovem jeziku, v jeziku, ki so mi ga nekoč vsilili, a je zaradi Danteja Leopardija in vseh številnih avtorjev do Siloneja in Pasolinija moj drugi jezik.

Glede mojih stikov z ljudmi po Evropi bi rekel, da jih res ni manjkalo, vse drugače pa bi bili uspešni, ko bi imel pomoč kakšne ustanove, tako pa je bila podlaga vsemu samo moja osebna pobuda. Samo Slovenski PEN klub mi je pomagal, da sem s štipendijo kitajske pisateljice odšel med Okcitanco, v domovino znanega pesnika in pisatelja Roberta Lafonta, ki bo tokrat prišel na penklubovsko srečanje na Bled. To uveljavljanje prezrtih kultur, vidite, to je danes eno izmed najbolj vrednih dogajanj, to je nova rast iz starega evropskega humusa. In prav k tem identitetam bi se morala usmeriti naša kultura, naša književnost, in z izvirnimi vezmi potrditi vrednost svojega sporočila; saj so predstavniki naše kulture še zmeraj naši najbolj kvalificirani diplomati.

FRANC HORVAT